

ROOISE STREKEN 25: VELD- EN STREEKNAMEN deel 1

Etymologie of woordafleidkunde

Vaak staat men er niet bij stil waarom een gebied, een kerkdorp of straat in Rooi een bepaalde naam draagt, hoe het aan die naam komt en wat die naam betekent. Voor de meeste Rooienaren zijn deze namen een vanzelfsprekendheid en we realiseren ons niet dat sommige namen eeuwenoud zijn met soms zelfs een Germaanse of Keltische oorsprong hebben. Af en toe zijn deze namen ook gewoon verbasteringen van Nederlandse of -oud-Nederlandse woorden en is de betekenis een achteraf 'logische' verrassing. De wetenschap die de herkomst, geschiedenis en betekenis van woorden bestudeert wordt met een Grieks woord 'etymologie' genoemd. In het Nederlands heet het woordherkomst- of woordafleidkunde'. In deze en de volgende Rooise Streken zal worden geprobeerd via de etymologie de betekenis van een aantal streeknamen, gebiedjes en straten in Rooi te verklaren. Omdat hierbij soms diep in de geschiedenis en voorgeschiedenis van Sint-Oedenrode gegraven moet worden is niet alles even duidelijk en soms voor meerdere uitleg vatbaar.

Een vlek met gehuchten

Sint-Oedenrode werd en wordt in de volksmond Rooi genoemd en in het verleden ook soms Rode of Rhode. In oude middeleeuwse, in het Latijn geschreven stukken stond meestal Roda Sanctae Odae (Rode van Sint Oda). In het verleden bestond het, veel meer dan nu, uit een groot aantal afzonderlijke woonkernen waarvan Rode er slechts één was. Daarom werd Rode, als grootste woonkern, halverwege de 19e eeuw in het aardrijkskundig woordenboek nog aangeduid als een 'vlek' en kernen als Eerschot, Everse, Koevering, Nijnsel, Olland, Vernhout, Vressel, Wolfswinkel en Jekschot als 'gehuchten'. De meeste namen van deze woonkernen zijn eeuwenoud en sommige vinden hun oorsprong zelfs in prehistorie. Maar er is ook een tijd geweest dat de naam van het Rooise Rode gebruikt werd voor het graafschap Rode, een vrij mysterieus landje in de 11^e en 12^e eeuw. Het was enkele eeuwen na de Romeinse tijd, in de tijd van Karel de Grote, ontstaan uit een domaniaal gebied, met het Rooise Rode als hoofdstad. De graven van Rode bouwden hun burcht in het centrum van het huidige Sint-Oedenrode. Zij legitimeerden hun macht deels als beschermheren van Sint Oda en lieten dan ook vlak bij hun burcht een kerk voor haar bouwen.

Van Rode naar Sint-Oedenrode

De betekenis achterhalen van het woord Rode (tegenwoordig Rooi) is vrij makkelijk. Rode is overigens niet de oudste woonkern van Sint-Oedenrode. Eerschot en Nijnsel bijvoorbeeld zijn beduidend ouder. Het woordje 'Rode' moet in verband gebracht worden met het recht van 'roding'. In de 8^e eeuw, de vroege middeleeuwen, kreeg de plaatselijke bevolking het recht de woeste

gronden voor eigen gewin te gaan beboeren als ze zelf het struikgewas kapten en de bomen velden. Denk daarbij aan het huidige woord 'rooien'. Eigenlijk is Rode oorspronkelijk dus een soort nederzetting van ontginningsboeren. In dit gebied is er eentje, een 'Heer', de baas geworden'. Het hoe vertelt de geschiedenis niet, maar dat laat zich raden. Het zal in elk geval niet met kietelen gebeurd zijn. Zo, rond het jaar duizend was het gebied uitgegroeid tot een landje, een graafschap. Rode was hiervan de hoofdstad. Hier werd de burcht van de 'graaf van Rode' gebouwd. De straatnamen Burggrave en Burchtstraat herinneren ons hier nog aan. Hoe dit allemaal gegaan is, is onbekend.

De mensen in Rode hoorden ook bij het bezit van de graven van Rode, zij waren 'horigen' en waren geheel van hem afhankelijk. Enkele eeuwen later, na 1100, is de naam Rode (ook wel Rhode, Roede, Roeij en heden ten dage uiteindelijk Rooi) verbonden met Sint Oda. Zij was een Schotse prinses die volgens de overlevering, na uit Schotland gevlucht te zijn omdat haar vader haar wilde uithuwelijken, in Rode terecht gekomen is. Oda, een blinde prinses die op het graf van de heilige Lambertus in Luik van haar blindheid genezen werd, werd de patrones van de blinden en slechtzienden. In de twaalfde eeuw, na haar heiligverklaring, groeide Rode uit tot een drukke bedevaartplaats. De naam van Sint Oda werd toen voortaan onlosmakelijk met Rode verbonden en de plaats ging Sint- Odenrode heten, nu Sint-Oedenrode. De toegevoegde 'e' is eigenlijk een vroegere verlenging van de 'o' net zoals bijvoorbeeld de 'í' in Oirschot ook een verlenging van de 'o' is. Tegenwoordig wordt een klinkerverlenging aangegeven door deze te verdubbelen, dus 'oo' in plaats van 'oe'. De naam van onze plaats wordt tegenwoordig dus historisch gezien eigenlijk verkeerd uitgesproken. Typisch is ook dat naast deze officiële naam de naam Rode of Rooi altijd is blijven bestaan. Ook heeft het voorvoegsel 'Sint' het in de loop der geschiedenis wel eens moeilijk gehad. Bijvoorbeeld na de Tachtigjarige Oorlog, toen de katholieken en het katholieke geloof onderdrukt werden door de overwinnaars, de protestanten. Zij, de protestanten, vonden al dat 'Sint-gedoe' maar niets. Zij waren immers, om religieuze redenen - de protestanten kennen geen heiligen- niet zo gecharmeerd van al die katholieke heiligen zoals Sint-Oda en gaven het dorp dan ook een Sintloze naam zoals bijvoorbeeld Udenrode. Heel erg consequent was men daar echter niet in want Sinterklaas bleef gewoon Sinterklaas. Ongeveer hetzelfde, maar nu om ideologische redenen, gebeurde ook met plaatsnamen in de Napoleontische tijd rond 1800. De Fransen wilden niets weten van de 'adel' want in hun ogen was iedereen gelijk (denk daarbij aan de leuzen 'vrijheid, gelijkheid, broederschap). Dit is dan ook de tijd dat 's-Hertogenbosch het voortaan zonder 'hertog' in de naam moest doen en Den Bosch ging heten.

Rode in combinatie met Sint Oda is uiteindelijk Sint-Oedenrode geworden, in de volksmond blijft het echter Rooi (Rode)

Van Dutmala tot Dommel

Dwars door Sint-Oedenrode stroomt van zuid naar noord de Dommel. Deze beekrivier is tegenwoordig ongeveer 120 kilometer lang, ontspringt bij het Belgische Peer op het Kempisch plateau en mondt uit in de Dieze in Den Bosch om vervolgens in de Maas uit te stromen. Vele kilometers lang, 16,7 km om precies te zijn, van de grens met Son tot Liempde meandert zij rustig door Sint-Oedenrode. Ze is niet altijd zo rustig en meanderend geweest. In de Romeinse tijd, ongeveer 2000 jaar geleden, stroomde zij veel sneller en trok zij een veel dieper spoor in het landschap. Waarschijnlijk werd zij, in tegenstelling tot nu, ook bevaren. Om de vruchtbare gronden langs de Dommeloevers te kunnen beboeren zijn de oerbossen gekapt en is het struikgewas verwijderd. De wind kreeg toen meer vrij spel en de Dommel is gaan verzanden, de stroming werd trager en ze ging meer meanderen. Dit proces was zo rond 1450 afgerond. De Dommel is uiteraard veel ouder dan de Rooise woonkernen. Zij is er zelfs de reden van dat veel van deze woonkernen zoals Nijnsel, Rode en Eerschot zijn kunnen ontstaan. Diep in de prehistorie na de laatste ijstijd is deze beekrivier ontstaan. Het werd toen warmer, het ijs smolt en het ging hier meer en vaker regenen. De Dommel bepaalde later, toen zich hier mensen kwamen vestigen, voor een groot deel hun mogelijkheden een bestaan op te bouwen. De mensen gaven de Dommel haar naam, maar haar naam verklaren is nog niet zo simpel. Het is het proberen echter meer dan waard. De eerste keer dat de Dommel genoemd wordt is in een oorkonde in het Latijn in 704 van Willibrordus. Hij was een tijdgenoot van de Schotse Oda, kwam uit Engeland naar deze streken om, een paar eeuwen nadat de Romeinen dit gebied hadden verlaten, als missionaris de heidenen tot het christendom te bekeren. Hij werd zelfs aartsbisschop van de Friezen. In de bewuste oorkonde staat de Dommel aangegeven als *'Dutmala'*.

Van Dutmala via Ditmelle, Dutmella en Dumella naar Dommel

In de 13^e eeuw kocht de Hertog van Brabant de Meierij van Den Bosch. Hiervan maakte het vroegere graafschap Rode deel van uit. De hertog gaf in 1232 vrijheidsrechten aan Rode. Hoewel de oorspronkelijke oorkonde niet meer bestaat staat in een afschrift uit 1340 bij de grenzen van deze Vrijheid de Dommel genoemd als *'Ditmelle'*. In dezelfde tijd duiken gelijksoortige namen op als *'Did'* en *'Dutmella'*. Via de vorm *'Dumella'* is uiteindelijk de huidige naam *Dommel* ontstaan. Ook al is de herkomst van het woord *'Dommel'* vrij simpel terug te geleiden naar *'Dutmala'*, de betekenis van het woord is veel raadselachtiger. Er zijn kortom meerdere opties. *Mella* of *Melle* (Oud-Nederlands) kan water of laagte betekenen maar wat *'dut'* of *'dit'* betekent is geheel onduidelijk en is verloren gegaan in de geschiedenis. Misschien is het afgeleid van *'diet'* wat in het Germaans *'volk'* betekent (denk aan de regel in het Wilhelmus *'ben ik van Dietsen bloed'*). Als dit klopt dan betekent Dommel zoiets als *'rivier waar veel mensen wonen'*. Hiervoor spreekt dat de oevers van de Dommel vroeger druk bewoond waren. Maar *'dit'* kan ook te maken hebben met *'dodde'* (lisdodde/riet) of met de persoonsnaam *'Dudo'*. In dat geval zou het iets betekenen als *'het water met veel riet'* of *'stroom van Dudo'*. Maar *'dit of dut'* kan evengoed te maken hebben met een oude betekenis van *'dutton'*, namelijk *'razen'* maar ook het tegenovergestelde *'weifelen'*. Dutton in de betekenis van weifelen komt o.a. voor bij Joost van den Vondel (1587-1679) die schrijft *"(van) nieuwsgier 't volk komt gaepen en 'DUT' of 't mensen zijn, of seker soort van aepen"*. In de eerste betekenis betekent Dommel iets van *'razende stroom'*. Dit natuurlijk vanwege zijn vele bochten en kolken. In de tweede betekenis is het echter

precies het tegenovergestelde *'de weifelende stroom'*. Dit vanwege het meanderen en het trager stromende water zoals het na de 15^e eeuw steeds meer het geval werd. Kortom, de betekenis van het woord Dommel is nog onderwerp van discussie of meer oneerbiedig gezegd *'schud het maar in m'n pet'*.

De 120 km lange Dommel stroomt - van Son tot Liempde - 16,7 km lang door Sint-Oedenrode

Wordt vervolgd!

In de volgende Rooise Streek komen andere woonkernen zoals Olland, Boskant, Eerschot en Nijnsel aan de orde. En tenslotte zullen in een derde Rooise Streek de verklaringen van de namen van een aantal straten en gebiedjes besproken worden.

Door: heemkundige kring 'De Oude Vrijheid', werkgroep geschiedenis

Contact: secretariaat@oudevrijheid.nl

Extra informatie op www.oudevrijheid.nl klik op verwijzingen/links en dan op Rooise Streken

**HEEMKUNDIGE KRING
DE OUDE VRIJHEID
Sint-Oedenrode**